

daság 1929-ben megszűnt. Azóta a német gazdasági élet önállóan gondolkodhatok és ennek a nemzeti szocializmus sajátos gazdasági tartalmat is ad. Ennek a gondolkodásmódnak eredménye kifejezésre is jut már.

Vizsgáljuk csak, mit tettek eddig? A harmadik birodalom nem egészen egy évtized alatt függetlenítette magát a nyersanyagpiacoktól, ugyanekkor megeremtetette kivételes erejű hadseregét. Megépítette autóúthálózatát, amelynek segítségével a jövőben még korszakalkotó forgalmi berendezéseket valósíthat meg. A szociális problémák megoldásával pedig rendezték a leg-
 égetőbb emberi nyomorkérdéseket.

Éles vitáinkban sokszor állítgatják, hogy ezzel szemben Anglia a szudáni gyapotültetvények magasabb osztaléka érdekében dolgozott csak és amíg a világ fiatal népei csodálatos alkotásokat végeznek, addig az angolok meglegszenek a kis üzletek hasznának fokozásával.

A német gazdasági tervek az emberiség számára jobb korszakot kívánnak kiépíteni. Ma még nem lehet bírálatot mondani erről a munkáról, mert eredményei ismeretlenek. Egyelőre csak azt látjuk, hogy egyre kevesebb akadály áll az új tervek keresztülvitele előtt és mind szélesebb alapon veheti kezdetét a munka. Az a tény, hogy az új felfogás a munka értékét sokkal magasabbra helyezi, önmagában megnyugtatónak látszik, úgyszintén annak is örülhetünk, hogy fokozni kívánja a népi életszintet. Az elgondolás esetleges hátrányai még nem látszanak és bízunk kell abban, hogy ilyenek nem is lesznek. Az átmenet zökkenői mindenesetre kellemetlenek lehetnek, de talán remélhetjük, hogy sikerülni fog ezen munka kereteiben hazánk és népünk jobb jövőjének alapjait is lerakni.

RUISZ REZSŐ

MAGYAR TANÁROK ÉS TANULÓK ROMÁNIÁBAN

AZ ERDÉLYI MAGYAR felekezeti iskolák tanulóinak életét csak az tudja elképzelni, aki közléről látta, vagy részletesen tanulmányozta. Már a beiratás is valóságos akadályverseny volt. Felekezeti iskola tanulója nem mindenki lehetett, aki akart. Romániában ugyanis a szülők iskolaválasztói jogát nem ismerték. Az 1924-es elemi iskolai törvény 8. §-a szerint „azon román származású állampolgárok, akik anyanyelvüket elfeledték, kötelesek gyermekeiket csakis román tannyelvű nyilvános, vagy magániskolában taníttatni.“ De kik a „román származású állampolgárok?“ Azok, akiről a román iskola tanítója vagy a román tanfelügyelő állította. Mondhattak a szülők bármit, elővehették a 200 esztendő magyar nemeslevelet — mindez mitsem használt a tanító vagy tanfelügyelő meggyőződésével szemben. Innen származott a magyar felekezeti iskolák egyik legsúlyosabb nehézsége: a névelemzés. Hogy ezen a téren micsoda önkényeskedés volt, arra rengeteg példa van az iskolafenntartó egyházak jelentéseiben és a magyar sajtóban. A magyar gyermekek egyik legszörnyűbb félelme az volt, nehogy ki-névelemezék őket a felekezeti iskolákból. Mert a román tanfelügyelők örömmel használták fel ezt az eszközt a magyar felekezeti iskolák elsorvasztására. Legtöbbet veszített emiatt a róm. kat. egyház. Roinán eredetűeknek nyilvánították pl. a Borbáth, Farkas, Kovács, Kádár, Beke, Molnár, stb. székely családok gyermekeit. A legnagyobb port Borcsa Gergely Csíkszeredái kat. főgimnáziumi tanár leánykájának esete verte fel. Ezt a gyermeket Ghircá tanfelügyelő kiutasította a felekezeti iskolából, mire az apa a közok-
¹ Fried: Wende der Weltwirtschaft. Leipzig, 1939.

tatásügyi miniszterhez nyújtott beadványában tiltakozott az eljárás ellen. Egyúttal a miniszteri rendeletet perrel támadta meg a felebbviteli bíróság előtt. Hivatkozott 1700-ban kelt nemeslevelére és az alkotmányra. A feljebbviteli bíróság Borosának adott igazat, úgyszintén a legfelsőbb román bíróság is, melyhez az előbbi fórum ítéletét a közoktatásügyi minisztérium megfelelőbezte. A magyar közvélemény joggal remélte, hogy az elvi jelentőségű ítélet hatására a jövőben kevesebb névelemzés lesz. De bizony a lélekrablás vígan folyt tovább.¹

Ezekből az esetekből látható, milyen óriási nehézségeket kellett néha legyőzni, míg egy magyar gyermek előtt megnyílt a felekezeti iskola kapuja. Persze a legnagyobb nehézségek ott állottak elő, ahol az állami iskola meg akarta fojtani a felekezetiit. Erre alkalmat nyújtott a törvénynek az a rendelkezése, mely a felekezeti iskolába való beírást a román állami iskola tanítója előtt való jelentkezéshez kötötte.

Az előírás szerint a szülőknek szeptember 1.—10. között be kell jelenteniük az állami iskola igazgatója vagy ennek megbízottja előtt, hogy gyermekeiket a felekezeti iskolába akarják járattatni. E nyilatkozatról az illető igazgató elismervényt, ú. n. dovadá-t állít ki, mely nélkül a felekezeti iskolába egyetlen tanulót sem lehet beírni. 15 év alatt e dovadá hiánya nagyon sok tanulót az állami iskolába kényszerített. Mert mi történt? A román iskolapolitika alakulásának megfelelően ez irat megszerzése néha könnyebb, gyakran azonban nehezebb lett. Szeptember i-én pl., az őszi munkák legsürgősebb időszakában megjelentek a szülők az állami iskolában a beíratáshoz szükséges dovadá-ért. Hosszú várakozás. Egyszer csak kilép az igazgató — mondjuk Ionescu úr — és keréketört magyarsággal kijelenti: csak másnap tart hivatalos órát. A szülők morogva távoznak. De nincs mit tenniük, másnap újból elmennek az igazgatóhoz. Az beengedi őket. Alikor az első szülő megmondja gyermeke nevét és azt, hogy felekezeti iskolába akarja íratni, az igazgató hirtelen ránéz és azt mondja: adjon erről írásos, románul írt nyilatkozatot. Persze a szülők egyrésze ezt nem láthatta előre. Így a következő napon ismét csak megjelennek Ionescu úr előtt, most már kész nyilatkozattal, amit mással kellett megíratniuk, mert ők nem tudnak románul. — De most újabb nehézség áll elő. A nyilatkozaton nincs bélyeg. Már pedig a miniszter úr — 1934-ben vagyunk — „152.110. 50. sz. alatt kiadott rendeletével a nyilatkozatot kérvény, a dovadá-t bizonyítványt bélyegkötelezettséggel sújtotta.“² A szülők rohannak hát a boltba és bélyeget vesznek. Mire azonban visszatérnek, Ionescu úrnak „halaszt-hatatlan“ dolga akadt, bezárta az ajtót. Ilyenformán még egy nap rángya a bejelentésre. Mikor már a szülő azt hiszi, hogy minden rendben, bizony még hátra van az esetleges névelemzés. Hat napot töltött el a legsürgősebb őszi munkák kellős közepén gyermeke beíratásának engedélyezésével s akkor esetleg ki-névelemzik a felekezeti iskolából!

Ámde minden rosszban van valami jó is. Így a falusi atyafiak megtapasztalták, miképpen, hogyan kell előkészíteni Ionescu úrnál a bejelentést. Ezért a következő szeptember elején előre megírt és felbélyegzett román nyelvű nyilatkozatot visznek magukkal. Csodák csodája! Az igazgató úr rögtön beengedi őket és elveszi tőlük a nyilatkozatot. Közben a barátságos fogadtatás hangulatában egyikük megjegyzi: milyen kedves volt a tiszteletes úr, hogy megírta nekünk a kérést. Ezt hallva Ionescu úr visszadobja a nyilatkozatokat s felhívja a szülőket: írják meg saját maguk, ott rögtön előtte az újat, mert különben nem állítja ki a dovadá-t. Mire a szülők egyrésze káromkodva otthagyja Ionescu urat s feléje se megy többet az állami iskolának. A vége az, hogy elmulasztja a határidőt s gyermeke állami iskolába kerül. De a jelentkezésnek más folytatása is van. Egyszer csak beidézik a járásbíróságra, mert Ionescu úr feljelentette „hatóságellenes magatartásért“. A tiszteletes úr szintén tapasztalhatja az állami igazgató úr kezének hosszúságát, amint azt az 1937-es ref. kerületi közgyűlésre készült igazgatótanácsi jelentés megállapítja: „Több helyen lelkeszeink ellen eljárást indítottak állami iskola elleni

¹ L. Magyar Kisebbség, 1935, 475 l.

² L. Ref. egyh.-kerületi Igazgatótanács jelentése 1933—35-ről, 72 l.

igazgatásért, ha híveinket útba igazították, vagy tanácsolták gyermekeiknek a hitvallásos iskolába való beiratkozásuk iránti eljárásra.¹

Más alkalommal a dovadá megszerzése azért vált lehetetlenné, mert az állami iskola igazgatói az előírt időben egyáltalán nem tartózkodtak a faluban. Csak szept. 11-én érkeztek vissza, mikor már a határidő lejárt s így a gyermekek kimaradtak a felekezeti iskolából. A sok visszaélést az iskolafenntartó hatóságok mindig jelentették a minisztériumba, de onnan csak a legkritikább esetben kaptak választ.

Végre az új rendszer iskolapolitikája 1938-ban egy rendelettel orvosolta ezeket a sérelmeket. A tanfelügyelőséghez küldött rendelkezés egyedül a szülőket ruházza fel a nemzetiség megállapításának jogával. Az állami iskolák igazgatói szept. 1.—xó. között kötelesek az iskolai irodában tartózkodni, hogy ott átvehessék a nyilatkozatot és kiállíthassák a dovadát. Az okmányok bélyegmentesek. Az iskola hivatalos órái reggel 8—12-ig és d. u. 4—6-ig tartanak. „Az iskolaigazgatók, illetve helyetteseik nem utasíthatják vissza a nyilatkozatokat átvételét, ha a törvényes rendelkezéseknek megfelelőek és a törvényes időben adatnak be.“^a

A felekezeti elemi iskolák tanulóinak száma az ismertetett okok együttes hatása alatt évről-évre csökkent. Az aránylag legpontosabb református tanügyi jelentések adatai megdöbbentően bizonyítják ezt a következményeiben oly nagy jelentőségű folyamatot. Ezek szerint 1920-ban 70.462 ref. tanköteles gyermek közül 43.151, azaz több, mint 60% járt ref. felekezeti iskolába. 1930—31-ben 63.200 közül 25.633, — 1934—35-ben 70.218-ből 23.396 — 1936—37-ben 73.211-ből 22.163 — 1937—38-ban 73.482-ből már csak 21.807 és 1938—39-ben 73.610-ből 21.781 tanuló járt magyar tannyelvű felekezeti iskolába. Körülbelül ugyanez az arány a kat. és unit. tanköteleseknél is. Az erdélyi kat. tankötelesek száma 1938—39-ben 51.367 volt; ebből azonban csak 14.897 járt katolikus felekezeti iskolába. Ami más szóval azt jelenti, hogy a magyar egyházak iskolaköteleseinek csak mintegy 20—25%-a járhatott felekezeti iskolába, — a többiek kénytelenek voltak román tannyelvű állami iskolába járni. Ott pedig szörnyű sors várt rájuk. A tanítás román nyelven történt. A legkisebb hibáért üttették-verték őket a nyelvüket nem értő ókirályságból származó tanítók. A kultúrzónás tanítók tipikus képviselőjének tekinthető a köröndi iskola Bota nevű igazgatója, akinek durva tettelegességei miatt a Magyar Párt képviselői többször interpelláltak a kamarában. A sok panasz megvizsgálására Anghelescu C. Stan vezérfelügyelőt küldötte ki. Ennek jelentését a miniszter 87.974—1934. szám alatt közölte az interpelláló képviselővel. „Ioan Bota — írja a jelentés — nemcsak a törvényben meghatározott büntetéseket, hanem testi fenytést is alkalmaz. S ami még szomorúbb, túllép minden mértéket a büntetések alkalmazásában, ütlegelve egyes tanulókat egészen a munkaképtelenségig.“ A miniszter ígéretet tett Bota elhelyezésére. De erre csak három év múlva került sor.

El lehet képzelni ezek után, milyen jó érzés volt a magyar tanulóknak olyan iskolákba járni, ahol az efféle esetek ismeretlenek voltak. A felekezeti iskolákban a magyar tanítók atyai szeretettel bántak velük. A legtöbb tárgyat magyarul tanulták, kivéve a román nyelv, földrajz, történelem és alkotmánytan anyagát. Ez utóbbi tárgyak óraszámában azonban igen nagy részét betöltötte az órarendnek. E tárgyak román nyelven való tanítását sajnos, az 1939 május 27-én megjelent új elemi iskolai törvény is fenntartotta. A tanulóknak e rendelkezés teljesítése irtózatossá munkát jelentett. De helyzetük még így is könnyebb volt, mint az állami iskolákba járó magyar gyermekeké, akiknek minden tárgyat románul kellett tanulniuk.

A magyar egyházak középiskoláiban némileg hasonló volt a helyzet. A létszám itt is állandóan fogyott az évek folyamán. A ref. egyház középiskoláiban a tanulók száma 20 év alatt majdnem 75%-kal csökkent. 1920-ban a ref. középiskolák tanulóinak számba 8230 volt. 1923-ban már csak 5838, 1926-ban 3139, 1930-ban 2427, 1934-ben 2516, 1937-ben

¹ L. Igazgatótanács jelentése 1937, 72—73 l.

² L. Magyar Kisebbség, 1938, 447—448 l.

2635, 1938-ban 2603, 1939-ben 2634. A létszámcsökkenéshez itt gyakran anyagi és előmeneteli okok is hozzájárultak. Az állami középiskolák növendékei sok helyen kevesebb tandíjat fizettek. Az abszolváló vizsgát saját tanáraik előtt tehetők le. Mivel eleitől kezdve román nyelven tanultak és beszéltek, nyolc év alatt folyékonyabban elsajátították az állam nyelvét, mint a felekezeti iskolák növendékei. Ezért nagyon sok szülő szívesebben küldte gyermekét az állami iskolába.

A felekezeti középiskolák lassú elnéptelenedését a minisztérium különleges politikája idézte elő. Zsidó vallású vagy keresztény, de más nemzetiségű vagy más felekezeti magyar tanulót nem volt szabad a felekezeti iskolába beírni. E legutóbbi feltételt időközben eltörölték. De nem törölték el a névelemzést, mely itt éppen úgy dühöngött, mint az elemi iskolákban. Ezenkívül hosszú időn keresztül az állami szolgálatban lévő magyar tisztviselőknek hivatalvesztés terhe alatt tilos volt gyermekeiket magyar középiskolába adni, ami szintén sok keserűséget okozott.

A magyar középiskolai tanulók legsúlyosabb gondjai a kis- és nagyérettségi, valamint az elhelyezkedés nehézségei voltak. Az érettségi vizsgák eredményei 15 éven át legtöbbször nem a tanulók valóságos felkészültsége, hanem az iskolapolitika iránya szerint alakult. Leggyengébbek voltak Anghelescu első és második uralma alatt. 1925-ben a vizsgára jelentkező magyar tanulók 73.3 %-át buktatták el, 1934-ben 80.83 %-át, sőt a marosvásárhelyi ref. fiúfőgimnázium vizsgára jelentkező 19 tanulóját mind megbuktatták. A nagyenyedi ref. kollégium 14 tanulója közül egyetlen egy, a kolozsvári ref. kollégium 23 növendéke közül négy tudott csak érettségi bizonyítványt szerezni.¹

A magyar középiskolák növendékeinek legnagyobb része a középosztályi tisztviselő, szabad foglalkozású vagy iparos- és kereskedőrétegeiből került ki. A falusi réteg sokkal kisebb arányban szerepelt, mint várható lett volna. Ennek az volt az oka, hogy az iskolafenntartó egyházak vezetőségének társadalomszemlélete nem sokat változott. Alaposan átgondolt, központból irányított és a tehetséges paraszti származású gyermekek kiválogatását célzó elképzelésnek nem találjuk nyomát az egyházak tanügyi jelentéseiben. E téren egyes intelligens tanítók és lelkészek kezdeményezése mutat bizonyos irányú fejlődést. Mikor aztán az egyszerű székely szülőktől származó Márton Áron került a gyulafehérvári róm. kat. egyházmegye élére, ő nyíltan lándzsát tört e felfogás mellett. Az egyházmegyei tanács 1939-ben tartott kolozsvári közgyűlésén kikelt az ellen, hogy a középiskola a helyzetüknél fogva tehetősebb, de csekély képességű ifjak menhelye legyen. „Kisebbségi sorsban... a középszerűek rászabadítása a vezetőhelyekre nemzeti veszedelmet jelent.“ A kisebbségi fiúknak az életben kemény harcot kell folytatniuk a megélhetésért s ezenkívül közösségi munkát is kell vállalniuk. „Mind a két igény tehát egyaránt azt sürgeti, hogy felkutassuk, kiválasszuk és tervszerű gondozásba azokat vegyük, akikben a legtöbb tehetség mutatkozik.“²

Márton Áron róm. kat. püspök megnyilatkozása valószínűleg kedvezőbb kilátásokkal biztat az ezutáni kiválogatást illetőleg. Ennek eredménye azonban attól függ: vajjon mennyire értik meg a tanítók és tanárok e kérdés óriási jelentőségét.

A FELEKEZETI OKTATÁS belső helyzetének kialakulását a már ismertetett okok mellett a tanítók és tanárok munkája, sajátos helyzete és képességeik határozták meg. Az erre vonatkozó források és adatok egyöntetű elismeréssel beszélnek róluk. Az elmúlt 20 év alatt kétségtelenül ők voltak a magyar kultúra végvári katonái. Mint egykor a török ellen hadakozó végvárak vitézei, úgy küzdöttek a magyar kultúra, a magyar nyelv érdekében. Könnyük és gyakran vérük hullásával, nyomorú-

¹ L. Ref. egyh.-ker. Igazgatótanács 1935-i jelentése, 60 l.

² L. Egyházmegyei tanács 1939-es közgyűlési jegyzőkönyve, 5. l.

ságosan, minden fizetés nélkül — saját, gazdagabb bajtársaiktól gyakran lenézve és megvetve végezték évről-évre nehezebb munkájukat. Rongyos és kopott ruhában, gondok alatt roskadozó vállakkal hordozták helyzetük szent szégyenét, mely 20 éven keresztül vádolta a román iskolapolitikát és a magyar társadalom tehetősebb rétegét. Ha a falvak rétege volt a magyarság tartó-pillére, akkor bizonyára a felekezeti tanítók és tanárok voltak azok, akik a magyar kultúra néha már-már kialvó tüzét áldozatukkal táplálták. „A magyarság soha elég elismeréssel nem fizethet azoknak a tanítóknak, kik ily fizetés mellett is becsületesen teljesítették kultúrmunkájukat“ — írta Nagy Károly ref. püspök 1921. évi jelentésében.

A tanítók és tanárok száma ugyanolyan hullámzást mutat, mint az iskoláé és tanulóké. Az erdélyi ref. egyházkerületben 20 év alatt 1920—1940-ig a tanítók száma 896-ról 530-ra és a tanároké 291-ről 221-re csökkent. A római katolikus és unitárius iskolák tanerőinél hasonló okok hasonló jelenségeket idéztek elő.

A tanítók és tanárok — illetve tanítónők és tanárnők — munkáját nagyon megnehezítette anyagi helyzetük. Minthogy az egyházak birtokait az állam elvette, a tanítói fizetések fedezése az egyházközségekre, a tanároké pedig az egyházegyetemre hárult. Az állam nemcsak hogy elzárkózott a tanerők állami segélyezésétől, hanem anyagi helyzetüket egyes intézkedéseivel még rosszabbá igyekezett tenni. Megvonta a felekezeti iskolák tanerőitől — de csak a magyar nemzetiségűdtől — a vasúti kedvezményt. A középiskolák javára rendezett gyűjtéseket „elvi“ okokra való hivatkozással eltiltotta. A régebben szolgáló magyar tanerők állami nyugdíjigényét először egyáltalán nem, később is csak évekig tartó utánjárás nyomán ismerte el. Míg a román iskolák tanítói és tanárai, mint köztisztviselők, valamennyi állami intézménynél — vasúton, fürdőkön stb. — nagy kedvezményeket élveztek, a nyomorult fizetésű felekezeti tanítók és tanárok mindezekből ki voltak zárva.

Érthető ezek után, ha a tanítók és tanárok egész erejüket nem tudták munkájukba fektetni. Különösen a családostanerők helyzete volt elképzelhetetlenül szomorú. Szabad idejük legnagyobb részét arra kellett fordítaniok, hogy valamilyen hasznot hajtó mellékfoglalkozást végezzenek. A falusi tanítók gazdálkodtak, kertészkedtek és méhészkedtek. Bizony még így sem telt mindennap háromszori étkezésre. A férfi tanerők legtöbbször megbirkóztak a nehézségekkel, noha az első években havonta 1500 lejből — kb. 50 pengőből — kellett megélniük. De a tanítónők helyzete egyenesen tragikus volt. Ők nem gazdálkodhattak, nem szánhattak és nem mehettek az erdőre fáért. Sokkal kevesebb mellékfoglalkozás volt alkalmas nekik, mint férfi-kollégáiknak. Az egyházközségek gyakran pontatlanok voltak még a kicsi nyomorult fizetések kiadásában is, ezáltal a legszörnyűbb helyzetbe kényszerítették — elsősorban a fiatal lányokat. És sokan járták az orvosi rendelőket, mert viruló fiatalságukat derékban törte ketté a tüdővész.

Az idősebb tanítók és tanárok tekintélyes része végigharcolta a világháborút. 30—35 éves fővel, a háborúban kapott lelki és testi sebekkel tértek vissza az iskolai katedrához. Volt köztük olyan, aki egy térképpel a kezében szökött haza a roppant orosz birodalomból. Visszatérésük után be kellett illeszkedniök a román állam kereteibe. Anghelescu mindjárt első minisztersége alatt román nyelvvizsgára kötelezte őket. Már öszülő fejjel, a háborúból visszatért emberek idegességével kellett hozzáfogniök egy idegen nyelv tanulásához. Nagynehezen letették a vizsgát, mire a minisztérium elismerte diplomájuk érvényét és rendes tanári alkalmazásukat. De az első román nyelvvizsgát második, sőt harmadik is követte. Míhelyt az inspektor megállapította, hogy valamelyik tanerő nem tud jól románul, azonnal tan-

folyamra, vagy nyelvvizgára rendelte. Legutóbb 1934-ben volt nyelvvizsga. 50—55 éves tanítók és tanárok, őszhajú nagyapák és nagyanyák állottak vizgára. Visszagondoltak diákkorukra és keserű megadással ültek be a szűk padokba, mert a vizsga elmulasztását Anghelescu 1934-es törvénye a tanítási engedély megvonásával büntette. És bizony volt bukás is elég szép számmal. De a sok közbenjárásra, — beszéltek, hogy a vizgabizottságok egyetemi tanár elnökei is szégyenkezve kérdezték az őszhajú „jelölteket“ — Anghelescu meglegedett azzal, hogy a vizsgán elbukottakat az okiráltságba rendelte tanfolyamra. Nyári pihenésük oda volt, de legalább állásaikat megtartották.

A román uralom alatt végzett fiatalabb tanerőknek más nehézségeik voltak. Az idősebbeknek legalább az ifjúkoruk volt szép. Magyar nyelven végeztek; jó elhelyezkedési lehetőségek nyíltak számukra. Ifjúságuk boldogabb emlékeiből — mint gyökerekből — erőt és kitartást meríthettek. A fiataloknak mindez nem adatott meg. Ifjúságukat az összeomlás tragikus eseményei árnyékolta be. Az iskolában küzdöttek a román nemzeti tárgyak nehézségeivel. Igaz, könnyebben megtanulták az állam nyelvét, mint idősebb kartársaik, de elhelyezkedésük annál nehezebb lett. Még a tanítók aránylag könnyebben el tudtak helyezkedni, mert véglegesítő vizsgájukat saját tanáraik előtt teheték le. Ám a tanároknál ez a kérdés sokkal tragikusabb formában alakult ki.

A román iskolapolitika a fiatal tanárok számára egészen különleges helyzetet teremtett. Végleges tanítási engedélyüket egy ú. n. capacitate-államvizsga letételéhez kötötte. A vizsgát három évenként rendezték meg, egyetemi és középiskolai tanárokból álló bizottság előtt. E vizsga nélkül az állam csak ideiglenes, évről-évre szóló tanítási engedélyt adott a tanároknak. Így tehát az egyházak is csak egy-egy évre választották meg őket helyettes tanári minőségben. Minden évben át kellett élniök a bizonytalanság idegörlő pillanatait: vájjon vissza választják-e Őket? Ennek a helyzetnek súlyos következményei voltak, nemcsak a tanárok életében, hanem az iskola munkájában is. Hiszen a helyettes tanárok az elmúlt iskolai évben az erdélyi felekezeti középiskolák összes tanárainak több mint 55%-át képezték.

A helyettes tanárok iskolai és anyagi helyzete sokkal súlyosabb volt mint a rendes tanároké. Ha a rendes tanárok a magyar középosztály proletárjai voltak, akkor a helyettesek bátran tekinthették magukat a rendes tanárok proletárjainak. Különösen azok a helyettes tanárok jutottak kétségbeesztő helyzetbe, akik családot alapítottak. Már pedig sok ilyen eset volt, hiszen 5—10 évi helyettes tanárság után is hiábavalónak látszott a véglegesítés reménye. Így hát nem vártak tovább a családalapítással. De minden szabad idejüket nyomorult fizetésük pótlására kellett felhasználniuk. Az iskolák külön díjazással járó tisztségeibe csak rendes tanárok választottak. A helyettes tanárok tehát sem erre, sem korpótlékra nem számíthattak. Fizetésük átlag 40, néha 50%-kal volt kisebb, mint az ugyanakkora családdal rendelkező rendes tanároké. E tekintetben a három egyház közül az unitárius mutatkozott a legmegértőbbnek, mert régebb idő óta szolgáló helyettes tanárait egyháziilag véglegesítette és anyagilag a rendes tanárokéval egyenlő elbánásban részesítette. 1937-ben a ref. helyettes tanárok is hasonló elbánást kértek az Igazgatótanácstól. Ám e testület előterjesztésére a kerületi közgyűlés a helyettes tanárok kérését elutasította. Nehéz helyzetüket csupán annyiban méltányolta, hogy a családosoknak 8 évi szolgálat után egy korpótléknak megfelelő személyi pótlékot engedélyezett, de ezt is csak bizonyos megszokottsággal.

A helyettes tanárok a tanári testületeken belül rendszerint a rövidebbet húzták. Véleményük, meggyőződésük nem igen érvényesült. Néha egyene-

sen lehetetlen is volt véleményüket eredményesen képviselni. Az 1937-ben alakult Ref. Tanári Értekezlet eredeti alapszabályait az Igazgatótanács csak azzal a módosítással hagyta jóvá, hogy az Értekezlet vezetőségébe és tisztikarába helyettes tanárok nem választhatók. Pedig az alapszabályok szerint ugyanazt a tagdíjat fizették, mint a rendes tanárok. Az Értekezletnek kötelezett tagjai voltak s a határozatok is egyformán kötelezték őket.

Természetes, hogy a helyettes tanárok mindent megtettek a nyomorúságukat okozó capacitate-államvizsga sikeres letétele érdekében. Törekvésük 1935-ig egy pár esetben sikerült is, elsősorban az ének, zene és más, kevésbé fontos tárgyaknál. Hz is csak akkor, ha a bizottság tagjai közül valamelyik ismerte a jelöltet. Ám 1935 után a vizsga letétele egyre nehezebb lett. A román iskolapolitika napról-napra nagyobb teret engedett a román tanárok szélsőséges törekvéseinek. Ezek a tanárok 1936-ban, a már említett temesvári kongresszuson, nyíltan követelték a nem-román tanerők eltávolítását és a közoktatás teljes románosítását. A román tanáregyesület egyik vezető egyénisége, Valeriu Grecu pedig az 1937-es capacitate-meghirdetése alkalmából az Universul hasábjain (1936 dec. 5.) fordult a vizsgáztató tanárokhoz, kérve őket, hogy „egyetlen kisebbségi tanárt“ se engedjenek át a vizsgán. Ezek után egészen logikus volt az, hogy 1938 elején a Goga-kormány egyenesen el is tiltotta a kisebbségi tanárokat a capacitate-vizsgára való jelentkezéstől. Ez az intézkedés az ú. n. nemzeti tárgyakra vonatkozott (román nyelv, történelem, földrajz, alkotmánytan) és a kormány bukása miatt nem került végrehajtásra.

A fiatal tanárok a fenti nehézségek miatt jutottak szörnyű helyzetükbe. Ez a helyzet majdnem egészen lehetetlenné tette sajátos értékeik megnyilvánulását. Pedig az egész erdélyi magyar társadalomnak szüksége lett volna arra, hogy az öregedő, régi tanárok mellett a fiatalok is hallássák szavukat a szellemi életben. Mert a két nemzedék gondolkozásában lényeges különbségek vannak.

A tanárok többségét képező fiatalok gondolkozása és munkásságának szelleme természetesen más, mint az idősebbeké. Ez utóbbiak a háború előtti magyar világban nőttek fel. Gondolkozásuk az 1918 előtti korban alakult ki, tehát sok racionális és liberális elem van benne. Magyarság-szemléletük a háború előtti korszaké: a paraszti és munkástömegek helyzetének mélyebb átérzése hiányzik belőle. Kötelességüket a régi magyar tisztességgel és pontossággal teljesítik. Az 1918 után kezdődő új egyházi mozgalmakba nem sokan tudtak közülük beleilleszkedni.

A fiatalok a román uralom alatt, más körülmények között nőttek fel. Az egyházak belső megújulását előkészítő ifjúsági keresztyén mozgalmakba nagyrészkül már eleitől kezdve bekapcsolódott. Ennek megfelelően gondolkozásuk egyházasabb; kevésbé racionális, mint idősebb kollégáiké. Sok tekintetben éppen emiatt türelmetlenebbek. A román kisebbségi politika miatt magyarságszemléletük befelé fordult, mély és feltétlenül szociálisabb, mint az idősebbeké. Nagyrészkül átment valamely szociális mozgalom hullámverésén és az ebből származó tapasztalattal a magyarság fogalmába szervesen beleillesztik a paraszt- és munkástömegeket is. Ezt a lelki folyamatot elősegítette az Ady—Szabó Dezső—Móricz triász hatása, mely elhatározó befolyással volt a romániai fiatal magyar nemzedék lelki arcának kialakulására. Sajnos, a pontosság és a kötelesség minden körülmények között való abszolút teljesítése szempontjából a fiatalabbak egy része messze elmaradt az idősebbek mögött. Ez a magatartás kétségkívül bizonyos lelki törésnek és kiábrándulásnak volt a következménye.

Természetesen ez a megállapítás nem lehet abszolút érvényű, minthogy semmiféle lelki és társadalmi jelenségre vonatkozó megfigyelés nem az. De a felekezeti oktatásügy tanerőinek két kategóriáját nagy általánosságban ezek a vonások jellemzik.

A felekezeti középiskolák fejlődését 1930 után a fiatalabb tanárok munkássága határozta meg. Idősebb kollégáik 75—80%-a egyre közelebb ért a nyugdíjhoz. A fiatalabbak helyzete viszont egyelőre megoldhatatlannak

látszott. A két egyház főhatóságai, kétségtelenül az iskolák nyilvánossági jogának féltése miatt, az egyházi véglegesítéshez is követelték az államvizsga letételét. A fiatalok elismerték ugyan, hogy az állam ehhez köti az állami véglegesítést, de kívánták legalább egyházi véglegesítésüket és az egyenlő anyagi elbánást, minthogy az állam ebbe nem szólt bele. A kérdés megoldása óriási jelentőségű lett volna az egész oktatásügyre nézve. Hiszen a tanítás és nevelés munkájához lendület és teljes lelkielőzékenység szükséges. Ez pedig egyre többükön hiányzott, mert a nyomorult fizetés kiegészítése érdekében minden idejüket mellékkereseti lehetőségek felhasználására fordították. S ami még ennél is veszélyesebb jelenség volt: a fiatal tanárok egyre nagyobb mértékben kezdtek elveszíteni nemcsak az állami politika megértésébe, de saját egyházi hatóságaik jóindulatába vetett hitüket is. Ennek a jelenségnek pedig beláthatatlan következményei lehettek volna az egész erdélyi magyarság jövőjére nézve.

A FELEKEZETI OKTATÁSÜGY szellemét a román rendelkezések és az iskolafenntartó egyházak célkitűzéseinek együttes hatása alakította ki. A román tanügyi rendelkezések szerint az iskolai oktatás célja jó román állampolgár nevelése és az egyéniség kialakítása, elemi és középfokon egyaránt. A felekezeti iskolákban ez a cél hallgatólágyan oda módosult, hogy itt magyar anyanyelvű és műveltségű román állampolgárokat nevelnek. A tanítás nyelvét, módszerét, anyagát és mennyiségét az állam, — a lélekformálás mikéntjét pedig az egyházak sajátosan vallásos, magyar műveltségi alapon érvényesülő szelleme határozta meg. Ez a kettős cél húsz év alatt az iskolapolitika és a közszellem változásainak megfelelően néha elég jól, máskor kevésbé fért meg egymással. A dolog természeténél fogva mindig van egy bizonyos feszültség az állami és egyházi iskolák nevelési céljai közt. Egészen természetes, hogy Romániában ez a feszültség még nagyobb volt, mivel itt nemzetiségi vonatkozásokkal is súlyosbodott. Azonban Anghelcsu két elnyomó korszakát kivéve, e feszültség aránylag elviselhető volt.

Hogyan érvényesült a román állampolgári nevelés a felekezeti iskolákban? Elsősorban a román nyelv és az ú. n. nemzeti tárgyak román nyelvű tanítása által; másodsorban pedig a többi tárgyakba felvett román vonatkozások hangsúlyozásával. Aki a romániai helyzetet ismeri, az tudja, mit jelent ez. Elemi és középfokon egyaránt a román nyelv és irodalom óraszámát volt a legnagyobb. Elsősorban ezt és a többi nemzeti tárgyat kellett a legnagyobb buzgalommal tanítani. Miniszteri rendelet szerint az órarendben reggel 8—n-ig kellett elhelyezni őket. Az ellenőrző inspektorok elsősorban e tárgyak tanítását ellenőrizték. Ezeknek tanítási eredménye, vagy eredménytelensége képezte a felvett jegyzőkönyv legfontosabb részét. És az összes vizsgákon — kis és nagy érettségien egyaránt — ezek a tárgyak szerepeltek.

E tárgyak román nyelven való tanítása egyike volt a felekezeti iskolák, legnagyobb keresztjeinek. Anyaguk is óriási volt. A román nyelv- és irodalom tankönyve a középiskolák alsó tagozatán átlag 200—300, felső tagozatán pedig 5—600 lapra terjedt. A történelemé és földrajzé 250—300-ra. Az anyagban megnyilvánuló szellem legtöbbször ellenséges, sőt nem egyszer határozottan magyarelles volt. Megtanulása nemcsak irtózatot erőfeszítés, hanem külön lelki tortúrát is jelentett. Ugyanígy lelki kényszer érvényesült a magyar nyelven tanított más tárgyak román vonatkozásainál. A világtörténelmi anyagban is minden eseményt a románokkal kellett kapcsolatba hozni. A román-magyar vitás kérdéseket, — a kontinuitás, a román felkelések stb. — a hivatalos román felfogásnak megfelelően kellett

tanítani. A latin nyelvben a román kiejtés szabályai érvényesültek. Cicerót pl. az erdélyi magyar gyermek Csicserónak olvasta. A román állampolgári nevelésnek az állam által meghatározott anyaga, módja és szelleme egyaránt a magyar tanulók testi és lelki visszaszorítására vezetett.

Ennek a visszaszorító hatásnak feloldására a felekezeti iskolák tanerői mindent megtettek. Az ifjúsággal való megértő bánásmód, tanulási nehézségeik megkönnyítése és különösen az évről-évre jobban elmélyülő vallásos nevelés megnövelte a tanulók lelkierejét. Bátran állíthatjuk, hogy a felekezeti iskolák növendékei minden téren a több és jobb eszméinek, a minőségi javulás szükségességének naponként hangoztatott elvi légkörében nőttek fel. Megtanulták iskolában és életben egyaránt, hogy csak akkor lehet a jövőt illetőleg reményük, ha többet és jobbat képesek nyújtani, mint az állam által dédelgetett román tanulók. Éppen ezért gyakori jelenség volt a jobb tanulóknál a kérdések elmélyülő kutatása. A felekezeti középiskolák jó tanulói szélesebb és mélyebb műveltségűek, mint a háborúelőtti ugyanilyen korú ifjak voltak. Természetesen a kétnyelvű iskola nehézségei miatt magyar műveltségük, főleg történelmi tudásuk hiányos, magyar helyesírásuk általában gyenge. De aki közülök alkalmat talált a magyar történelem otthon való tanulására, — ez az iskolában lehetetlen volt — az mélyen és alaposan, nagy szeretettel merült el benne. Illúzióktól mentesen látta a magyarságot és annak múltját.

Mindez a felekezeti iskolákkal kapcsolatban vigasztaló jelenség volt a románosító politika kikerülhetetlen hatása mellett is. Ezen a szellemen, mely tehát kisebbségi volta mellett is magyar és keresztyén volt, az állampolitika napról-napra újabb erőszakot követett el. De az eredmény nagyon hasonló ahhoz, amit Iorga Miklós egy 1925 december 7-én elmondott beszédében megjósolt a magánoktatási törvénnyel kapcsolatban: „Hiszik önök, — kérdezte többek között — hogy hamarosan el fog jönni az idő, mikor itt egy nyáj és egy pásztor lesz? Ugyanazt a nyelvet beszélve és ugyanattól a szellemtől áthatva? Amikor olyan elemekről van szó, amelyek az évszázados német és magyar civilizáción átmentek? Hiszik-e önök, hogy ezek az emberek mindent levetkőznek, amivel egész sor elődeiknek tartoznak? ... A terrorizált emberi lélek, amely egy irányban halad, szívében gyűlölettel érkezik meg a neki erőszakkal kitűzött célhoz és gyűlöletét nem az erőszakkal érezteti, hanem az illető — különben minden tiszteletet és szeretetet megérdemlő céllal szemben. Ez lélektani törvény. Ez alól nincs kivétel. Elhiszik-e, hogy a románok története jobban fog ízleni, ha olyan nyelven kényszerítik annak megtanulását, amelyet az illetők nem értenek meg? ..”¹

Iorga véleménye magában foglalja az egész erőszakos románosítás hiábavalóságát. Ideje lenne már, hogy húsz esztendei próbálkozás után ezt végre azok a román hivatalos tényezők is megértsék, kik ma Erdély másik felében a magyarok dolgait intézik.

BÍRÓ SÁNDOR

¹ L. Jancsó Benedek: „Az elszakított magyarság közköztatásügye“ 98 l.